

DE TORRES I CASTELLS

Tapis de Bayeux: El castell de Dinan.

Amb l'esfondrament de l'imperi romà sobrevingué, com prou sabem, una etapa de retrocés en la majoria de les valors artístiques i culturals que la humanitat havia anat adquirint en el decurs de varies centúries; en el regne visigot fou on millor es conservà la tradició clàssica. No té res d'estrany, doncs, que quan després de la invasió sarraïna l'hegemonia d'Europa passà a mans dels francs, la cultura de la cristianitat arribés a un dels seus nivells més baixos. L'arquitectura sofrí, també, aquesta reculada. En l'edificació religiosa tots coneixem la migradesa de les construccions que anomenem pre-romàniques; i a França mateix els edificis carolingis són també ben pobres... Fins a l'aparició de l'art romànic no veiem un redreçament; coincidint amb ell, amb esforç també, i amb dolor, va prenent forma la nostra "cultura", és a dir, la nostra forma de viure, encara la d'ara i d'avui.

Aquesta ensulsiada no es donà, però, en terres musulmanes. Mentre tota l'Europa es debatia dintre dels balbuçigs pre-romànics, a Còrdova s'edificava sobre el temple visigòtic de sant Vicenç, ampliant-lo i millorant-lo, la primera fase de l'actual mesquita. Mentrestant, a Catalunya i a Espanya tota, situades el mig de les dues zones, quina postura es prengué? Per sort l'elecció fou afortunada; i

entre l'eixorca esplendorositat musulmana, i l'afanyosa gestació que s'estava fent de la nova Europa, s'escollí aquesta darrera opció. De no haver estat així, avui seriem com un país nord-africà qualsevol: Marroc..., Algèria...

Al contrari Catalunya constituí un dels principals nexes entre la cultura, aleshores florent, de l'Islam cordovès i l'Europa que naixia; introduint-se molt probablement a través d'aquí, l'astrolabi i la numeració que, encara avui, coneixem com a aràbiga; i molts coneixements científics i tècnics aleshores avançats. Recordem que Gerbert, el que després fou el papa Silvestre II, a les darreries del segle Xè, vingué d'Orelhac a Ripoll per estudiar aquestes disciplines.

Tot això ve a tomb per introduir-nos al tema que avui volem tractar: les torres de defensa i els castells. L'oblit de les formes romanes de construir obligà tant als francs com als normands (que aleshores senyorejaven moltes costes europees) a emprar la fusta com a element constructiu. Les seves obres defensives -diem-ne

Porta d'Àgreda.

Biblia de Ripoll: Torres portàtils.

"castells"- consistien en unes tanques fetes amb troncs d'arbres plantats a terra, bé l'un tocant a l'altre i lligats fortament, bé situats espaïadament i amb unes posts de fusta clavades entre ells. A l'interior d'aquesta espècie de cleda s'hi alçava normalment una torre, també de fusta, des d'on els defensors del castell podien dominar la situació. Just al dessota d'aquesta torre hi solia haver, excavada a la roca, una cavitat per guardar-hi l'aigua durant el setge.

Aquest sistema era encara corrent entre els normands a finals del segle XIè i començaments del XIIè. Joan de Colmieu, ardiaca que fou de Théroouanne i canonge d'Yprés, escriu, a les darreries del segle XIè., que "els senyors, aixequen tan alt com poden un turonet de terra apilada; l'envolten d'un fossat d'una amplada considerable i d'una fondària important. Sobre la vora interior del fossat hi planten una palissada de quadrats de fusta fortament lligats entre si, de manera que equival a un mur; si poden, sostenen aquesta estacada amb torres aixecades de tant en tant. Al cim d'aquest monticle, hi construeixen una estada, més ben dit, una ciutadella, des d'on amb la vista es divisa bé a tot arreu..." En el cèlebre tapis de Bayeux (faixa brodada de 0,50 m. d'ample per 70'34m. de llargada) que narra la conquesta d'Anglaterra pel duc normand Guillem, i que es creu que fou brodat pels

Bíblia de Sant Pere de Rodes.

voltants dels anys 1070-1085, només hi figura un castell bastit amb pedra, probablement imaginari, tota vegada que no especifica quin és, i en canvi tenen palissades de fusta els de Dol, Rennes, Bayeux i Dinan. La il·lustració que acompanyem correspon a l'escena en que uns soldats incendien les defenses de Dinan, incendi que provocà la rendició de la plaça.

Com a contrast mostrem la porta d'Àgreda, de mitjans del segle X^{c.}, és a dir d'un segle abans, i obra ja amb pedra, com totes les musulmanes; hem escollit aquesta petita població soriana, precisament per mostrar que la construcció amb pedra no era, en terra de sarraïns, privativa de les grans ciutats, sinó que era d'ús general i corrent.

Als inicis de la reconquesta de Catalunya, els francs hi introduïren, com és lògic, les seves torres de fusta. S'han trobat forats a les roques, que assenyalen els llocs on se sostenien els troncs de fusta de les palissades, en dues zones de capital importància en la nostra reconquesta: a la línia del Llobregat-Cardener, per protegir el camí de la sal que per Casserres es dirigia a Cardona; i a la cadena pre-litoral, per cobrir els límits del Vallès defensant així, a una prudent distància, la ciutat de Barcelona. Com a una de les mostres més conegudes d'aquestes empremtes podem citar els traus que es veuen als voltants de

l'ermita pre-romànica de Sant Feliu de Sevassona, a la Plana de Vic; també són força coneguts els forats que hi ha al "Castellot" de Viver, al Llobregat.

A la Bíblia anomenada de Sant Pere de Rodes (manuscrit del segle XI^{c.} procedent d'aquell monestir i que ara es guarda a la Biblioteca Nacional de París) hi han unes il·lustracions on hi apareixen dibuixades unes torres de defensa, de fusta, amb els seus empostissats. Així devien ser les que hem mencionat. Torres d'aquest tipus eren conegudes, també, en versió portàtil. A la mateixa Bíblia de Rodes se'n veu una, a cavall d'un elefant. I a la Bíblia de Ripoll (dita també de Farfa, coetània de l'anterior i guardada a la Biblioteca Vaticana) hi ha una il·lustració on s'hi veuen unes torres de fusta, amb guerrers al seu interior, transportades al llom d'uns elefants. Aquests artificis de guerra portàtils eren ja coneguts en època romana. El retrocés el tenim ara en l'existència de torres de fusta, fixes, a l'estil franc o normand.

Ja es veu que la situació, tant a Catalunya com a la resta dels regnes hispànics, devia ser insostenible: ha de ser ben arriscat guerrear amb construccions de fusta (fàcilment vulnerables pel foc, com hem vist) contra un enemic que les té de pedra. Per això a Catalunya, avançant-se a molts països europeus, es disposà ben aviat de torres pètries de defensa, de planta rectangular o quadrada primer, i rodona més tard. Ben pròxima a casa nostra tenim l'anomenada Torrota de l'Obac.

La Torrota de l'Obac.

Terrassa: La Torre del Palau.

Més propera encara tenim la pràcticament desconeguda Torre del Palau de Terrassa (situada entre la plaça Major i el carrer Cremat, dintre del pati de la illa) documentada l'any 1016.

Tot i que les torres eren de pedra, era freqüent conservar al seu entorn una zona protegida amb una estacada de fusta, de manera que la torre de pedra servia com a últim refugi per aixoplugar els veïns durant les maltempades guerreres. Encara l'any 1396 es disposava, per mantenir l'eficàcia del castell o torre de Vacarisses "que los valls de dit Castell sien bé escrats e que. y sie feta paliçada entorn dels dits valls", "que. y sien puyades moltes pedres alt en lo dit castell i en los cadafalchs", "que. y sie feta provisió d'aygua, de sal e de lenya" i "que. y haien en temps de recullita duas corterres de farina per cascuna persona". En altres llocs al voltant de la torre no s'hi construïren estacades sinó edificis complementaris, bastits amb calç i pedra, que constituïren el castell pròpiament dit. El de Barberà guarda encara, al seu interior, la primitiva torre pètria.

Les incursions guerreres eren avisades amb un cert temps per tal que el veïnat pogués refugiar-se al castell. Per això aquestes torres formaven entre elles i altres punts d'avís (que han donat nom als topònims Guàrdia, Guardiola, Far, Farrell, etc.) una xarxa de connexió que permetia transmetre les alarmes amb relativa facilitat i rapidesa.